

Kieltä kielestä, kritiikittä

Murteet ovat muodissa, nimet kiinnostavat, merkitykset mietityttävät. "Kieli on kaikki", urahtaa entinen toimittaja Erno Paasilinnakin uudessa lausekokonaisuudessaan. Kielelle tuntuu siis kuuluvan pelkää hyvää. Kieli on onnistunut brandi, se myy. Vuonna 1999 mainoksilta vapaiksi jääneitä palstoja täytettiin muun muassa jutuilla neekeri-sanasta, erään aukion nimeämisestä ratinpyörittäjän mukaan, kylmistä Kela-kirjeistä ja siitä, miten uusmedia vaikuttaa kieleen. Mutta mitä "kielellä" lehtijutuissa tarkoitetaan? Millaisia käsityksiä kielestä toimittajat pönkittävät? Millaista on kielestä kirjoittamisen kieli?

Neekeri on vain sana?

Sanoista tuntuu olevan ihmisen helppo puhua. Sanoja käsitteleviä lehtikirjoituksia leimaa naiivi usko kielen ja kielenulkoisen todellisuuden erillisyyteen. Kirjoittelu sanoista ei jalostu keskusteluksi merkitysjärjestelmistä, joista sanat kumpuavat, saati keskusteluksi siitä, kuka päättää kulloisenkin kielipelin säännöistä.

Alkuvuodesta lehdistössä puitiin näyttävästi "neekeri"-sanan merkityksiä. Ilta-Sanomien uutisen (20.4.99) mukaan eräs alikersantti oli "sadatellut" koulutuksessa alaiselleen, että "vittu kun toi neekeri ei juokse". Jutussa kyllä tuodaan esille, että "nimittelyn" ja "manailun" kohteeksi joutunut kaartinjääkäri "loukkaantui" ja "oli tuohduksissaan", mutta sitä jutussa ei pohdita, ovatko "loukkaavampia" lopulta sanat vai niiden taustalla oleva arvot ja toimintakulttuuri. Toimittaja ei "nimittely"-uutisessaan mieti esimerkiksi sitä, missä ja miksi ihmisiä on tarpeen luokitella "mustiin" ja muunvärisiin tai "gambialaisiin" ja muunmaalaisiin. Armeijassako? Suomessako? Systemikö vaatii? Mitä kuuluu ja kuka käskää?

Kiinnostava toimittajan tekemä valinta on myös se, että jutussa annetaan viimeinen puheenvuoro käräjäoikeudessa syyttäjänä toimineelle, "tapausta" vähätellelle sotilaslakimiehelle. Tämä ei jutun mukaan "pidä neekeri-sanaa loukkaavana", vaan käyttää itse "luontevasti" jopa sanaa "nekru". Toimittaja ei tartu tähän omituisuuteen, jossa mielestäni olisi ollut ainesta uutisen kärjeksi:

Kova kuluttajapainostus ajaa julmaan ratkaisuun

Brunberg luopuu Neekerinsuukosta

"Aktivistien" ryhmä on pakottanut kuuluisan porvoollaisen Brunbergin makeistehtaan muuttamaan legendaarisimman tuotteen, Neekerinsuukon, arkiseksi Brunbergin pusuki.

Neekerinsuuko-vahtokarkkeja on valmistettu 128 vuoden ikäisessä tehtaassa vuodesta 1951. Yhtiön toimitusjohtaja Tom Brunberg arvelee, ettei suukko enää 50-vuotiaaksi, vaikka tarkkaa muutosaikataulua ei ole vielä lyöty lukkoon. Yhtiön hallitus on jo päättänyt säätää nimenmuutoksen. Se liittyyneen vuosituhatmen vaihtumiseen.

Tom Brunberg korostaa, että itse tuote on entisellään. Kuitenkin hän myöntää, että Neekerinsuukko on hiukan eri asia kuin Brunbergin pusku.

Suomalaiset ovat syöneet vuosittain noin 12 miljoonaa Neekerinsuukkoa. Brunberg ei uskalla edes enustaa, romahtattaako nimenmuutos myyntiä. 12 miljoonaa suukkoa edustaa noin neljäsosa tehtaan 36 miljoonan liikevaihdosta. Porvoon karkkibiisnessä huolta

tuntee Tom Brunbergin lisäksi noin 60 työntekijää. Neekerinsuukoissa toimitusjohtajan aktivisteiksi kutsuttuun ihmisii on ärsyttänyt sekä tuotteen nimi että suukopakkauksen kannessa oleva ikkumori ja klassinen afrikkalainen pariskunta (mies ja nainen), jotka vaihtavat keskenään kepeän lemmensuudelman.

Yhteiskunnallinen vahtokarkki

Suukkojen vastustus on ajoittain heikompaa ja toisinaan voimakkaampaa. Vastustuksen huiput ajoittuvat laajoihin liiriböihin ja keskusteluihin, joissa rodot tömaavat. Kyseessä on oikeastaan suuri yhteiskunnallinen vahtokarkki.

Vranomaiset eivät ole koskaan puuttuneet Neekerinsuukoon.

Ensimmäiset vastustuksen äänet Tom Brunberg kuuli ehkä 18 vuotta sitten, kun tehtaalla kävi yhdyssääläisiä vieraita.

He kertoivat, että USA:ssa mustat eivät voi suukotella noin. Toisaalta Brunberg

kerroo, että EU-maa Ranskassa on samankaltaisia pakkauksia. Kukaan ei puutu niihin.

Tulevaisuuden pakkauksessa suukko korvataan ilmeisesti silhuettien suusukkauksella. Paketista ja kansikuvasta käydään neuvotteluja valmistajan kanssa.

Vaikka Brunberg ei paljasta nimen ja pakkauksen muuttamisen tarkkaa ajankohtaa, niin pian alkavat olla käsillä viimeiset hetket Neekerinsuukoille ja hamstrauskelle.

Brunberg haluaa jättää tulevaisuudelle mahdollisuuden. Nimenä Neekerinsuukko säilyy tehtaan omistuksessa. Voi olla, että naminannin humokuluttaja saa tulevaisuudessa erikoistilauksesta, huomiota herättämättä ja eri lähetäjänimellä yksityisiä Neekerinsuukkoja. Niitä hän voisi nauttia yksin ja piilossa ahdasmieliseltä maailmalta.

Toisaalta voi tapahtua niin, että kovin riskialtis pusukin joutuu tulevaisuudessa aktivistien hampaisiin.

HEIKKI HAAPAVAARA

Kuluttajat kysyvät, muuttuuko nautinto, kun Neekerinsuukko muuttuu pelkäsi Brunbergin pusukiksi.

Fazer ei paineissa, Pandan Pepestä ei skandaaleja

■ Fazerin makeiset Oy:llä on oma lakrisinsa, jonka tuotemerkkinä on tutunoloinen Finnishahmo.

Markkinointi- ja tuotantojohtaja Markku Numminen korostaa, että tuo hahmo ei ole neekeri, vaan yli 40 vuotta vanha tuotemerkki.

Numminen suree Brunbergin puolesta, mutta korostaa, että Fazer ei ole luopumassa omasta symbolistaan. Hahmo on ollut kiistoissa vain kerran, kun eräs britti tarttui siihen vuosia sitten.

Numminen korostaa, että ei-neekeri

esintyy vain tuotteessa, joka liikkuu kansainvälisimmillään lämmereen laivoilla.

Makeisvalmistaja Pandalla on myös kymmenien vuosien ikäinen Pepe-lakrisi. Se ei ole ollut liipasmilla koskaan. Toimitusjohtaja Erkki Pellinen lähdentää Pepon tuotemerkkimaisuutta. Hän ihmettelee, jos joku Pepestä jotakin muuta näkee.

— Minua harmittaa saivartelu. Olen todella pahollani Brunbergin vaikeuksista ja Fazerin lakrisistakin käytystä keskustelusta.

KAUPPALEHTI 26.8.1999

Millaisessa maailmassa syyttäjä asetuu syytetyin puolelle ja antaa ymmärtää, että "asiasta jutun nostanut" on alunperinkin väärässä? Käänräkö sanoista puhuminen huomion pois jostakin merkittävämmästä, esimerkiksi siitä, kenellä on valta päästä haluamallaan tavalla luokittelemaan asioita tärkeisiin ja vähemmän tärkeisiin? Onko "neekeri" jäävuoren huippu, eivätkö toimittajat osaa, halua tai uskalla sukeltaa pintakuuhujen alle?

Mielenkiintoinen yhteys nimittelykeskusteluun on jutuissa, joissa uutisointiin makeistehtaan "luopuvan Neekerinsuukko-nimestä". Sanojen tavoin nais-sä jutuissa käsitellään nimiä, ikään kuin ne olisivat riippumattomia arvoista ja ympäröivästä todellisuudesta. Sanat ja nimet ovat jutuissa vain sanoja ja nimiä, eivät yhteisössä tehtäviä valintoja, eivät tekoja, joilla on välittömiä vaikutuksia yksilöiden elämässä.

Sekä Ilta-Sanomissa (27.8.99) että Kauppalehdessä (26.8.99) nimenmuutosta lähestytään kriittikittömästi yrityksen toimitusjohtajan sanomisia toistellen ja nimenvaihdoksen mahdollisia taloudellisia vaikutuksia korostaen. "Traditionaalisen" nimen vastustajista luodaan kuvaa häiriötekijänä, joka vaikeuttaa vapaata yrittäjyyttä ja kuluttajien mahdollisuutta "nautiskeluun". Vastustajia kutsutaan molemmissa jutuissa "aktivisteiksi", joiden "hampaisiin" voidaan joutua. Ilta-Sanomissa luodaan uhkakuvia puhumalla "terroritekojen pelosta" ja "öisistä terrori-iskuista". Kauppalehdessä puolestaan väitetään "kovan kuluttajapainostuksen ajaneen julmaan ratkaisuun". Jutussa puhutaan "rotu-

jen törmäyksestä", "neekereistä" ja "ei-neckereistä" ja annetaan näin selviönä rotujen olemassaolo ja vastakkainasettelun tarve.

Uhanalainen kieli?

Yhtä myyvää kuin kielen tuotteistaminen pelkiksi sanoiksi ja nimiksi näyttää olevan kielen kuvaaminen uhanalaisena. Vuoden 1999 lehtijutuissa esitettiin tämän tästäkin arvioita siitä, milloin "tietotekniikka", milloin "uusmedia", milloin "sähköposti" ovat uhkia "suomen kielelle". Jutuissa oletetaan, että on olemassa jokin kaikille suomalaisille yhtenäinen kielimuoto, jota väijyvät monenlaiset vaarat ja jonka tulevaisuudesta on syytä olla huolissaan. Yleisesti "kielestä" kirjoittaminen jättää varjoonsa sen tosiasian, että suomi kuten mikä tahansa luonnollinen kieli, on jatkuvien muutosten ja vaihteluiden prosessi.

Esimerkiksi Pohjalaisessa (17.5.99) ja useissa muissa lehdissä julkaistiin STT:n toimittajan tekemä juttu, jossa todetaan "Internetin, sähköpostin ja gsm-viestien muovaavan suomea". Jutussa kieli kuvataan esinemäisenä massana, jota on mahdollista "muovata" ja "muokata". Erityisesti kirjoitettua kieltä väitetään uhkaavan "puhekielistymisen, välimerkkien suurpiirteisen käytön ja englannin kielen ilmaisujen hyö'yn". Lisäksi puhutaan "tyylilajien sekamelskasta" ja niiden "hallinnan rapautumisesta". Toisaalta suomesta maalataan kuvaa elävän olion kaltaisena toimijana, joka "pystyy nielaisemaan toisesta kielestä peräisin olevan sanaston" ja joka voi "köyhtyä" tai "rikastua". Kielestä puhumiseen ei tunnu löytyvän luontevaa omaa kieltä, ja tämä johtaa huvittavien ja keskenään ristiriitaistenkin vertauskuvien käyttöön.

Jutussa annetaan otsikkoa myöten selviönä, että on olemassa paitsi jokin yhtenäinen "suomi" myös jokin yhtenäinen "kielenhuolto". "Kielenhuollon" odotetaan vastaavan "uuden viestintäteknologian asettamiin haasteisiin" ja tarttuvan kieltä uhkaaviin "ilmiöihin". Juttu luonnollistaa käsitystä, jonka mukaan on olemassa hyvää ja huonoa kieltä, ja kuvatekstissä pelkistetäänkin, että "tekstiviestit opeuttavat huonoa kielenkäyttöä".

Aurinkoinen auktoriteetti?

Useimmissa kielijutuissa toimittaja vetoaa jonkinlaisiin auktoriteetteihin ja antaa kielitietämykselle kasvot. Kieliasioita kommentoivat kielen tutkijat ja -huoltajat sekä äidinkielenopettajat, ja toisinaan siteerataan sanakirjoja. Auktoriteettien tehtävänä on jutuissa pyyhkiä pois uhkakuvia ja tynnyntellä kielies-

tä huolestumaan opetettuja lukijoita. Näin toimittajat pitivät yhtä aikaa viireillä sekä uhka- että uhantorjuntakeskustelua.

Tyypillinen uhka- ja torjuntateksti on Kotimaassa (6.8.99) julkaistun "Säilykö suomen kieli?" -jutun kaltainen. Haastateltavana on korkein ajateltavissa oleva auktoriteetti, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtaja. Toimittajan esittämät kysymykset ovat tällaisia: "katoaako suomen kieli?", "miten kieli jaksaa?", "mitä äidinkielen vahvistamiseksi pitäisi tehdä?", "millaisia vaikutuksia Euroopan unionilla on suomen kielen asemaan?". Kysymykset kumpuavat ajattelusta, jonka mukaan kieli on hoivattava potilas tai puolustettava hyökkäysten kohde. Toimittaja etenee omien ennakkokäsitystensä mukaisesti ja latelee uusia kysymyksiä aiempiin vastauksiin tarttumatta. Asiantuntijan esittämien poikkeavien käsitysten pohjalta ei synny keskustelua.

Mutta ei kieli ole kielijuttujen perusteella pelkästään vakava ja raskas asia. Kieli on myös kivaa ja kevyttä, lehdissä vakuutetaan. Ilosanomaa julistavat esimerkiksi ne Helsingin Sanomien (10.4.99) "Murteet ovat nyt muodissa" -uutisen kaltaiset jutut, joissa kielen ammattilaisetkin saavat heittäytyä hauskoiksi ja puhua "höräkästä immeisestä" tai "tosi hitaasta tyypistä". Kivaa ja kevyttä on sekin, kun Kotiliesi (2/99) kertoo hymyilevästä "sääkielen tutkijasta", joka on tarttunut kaikkia kiinnostavaan kysymykseen; mikä "maallikoille" on säätiedotuksissa "epäselvää". Varsinainen naminami alkaa, kun Helsingin Sanomien Nyt-liite (5/99) julistaa kauneuskilpailun ja pyytää kahtatoista "kielenkäytön ammattilaista" valitsemaan "suomen kielen kauneimman sanan". Hehän valitsevat, latelevat missimitallisia sanoja. Meidänhän on tapana vasta, kun kysytään. Eihän mediajulkisuudesta ole varaa kieltäytyä, eihän kieli ole koskaan liikaa esillä, ruskeanakaan.

Vesa Heikkinen

FT, erikoistutkija, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus